

Karl Soonpää hukkumine

14. juunil 1944 korraldati Sultsi talus kokkutulek, kuhu kutsuti 1941. aasta juuniööde põgenikud: mehed, naised ja lapsed. Toimus korralik pidu ja alles hilisõhtul mindi laiali. Juba enne keskööd võtsid Karl Soonpää, tema onupoeg Osvald Kukkk ja naabrimees Hermann Tikkop puskarit. Nii tuli Antonie Soonpää otsima mehi, kes istusid mäekünka peal ja lasid metsakohinal hea maitsta.

Järgnenu kohta on kättesaadav üks pikem ja kaks lühemat trükisõnalist kirjeldust ning ühed mälestused.

Kõigepealt õigusajaloolase Ilmar Arensi kokkuvõte: juba 1944. aasta mais otsustasid Karl Soonpää ja tema naabrid ning lähedal elavad metsavennad tähistada veidi suuremalt redusolemise kolmandat aastapäeva. Taludes pruuliti õlut ja „tehti ka muid jooke”. 14. juuni pärastlõunal koguneti Etsaste–Nõo tee äärde võidutule platsile, kuhu tuli ka kaks Saksa sõdurit. Võidutule altariil põletati tuld, korraldati ringmänge, tantsiti, meenutati 1941. aasta suve ja „õpetati kohalolevatele lastele söepüssi laskma”. Võeti õlut ja viina, aga keegi eriti purju ei jäänud ning „ainult üks saksa sõdur oli rohkem võtnud ning jäänud peoplatsile magama”. Keskööks jäi tule äärde veel mõni inimene. Viimaste lahkujate hulka kuulus Ruusa talu perenaine Elli Ehasalu. Ruusa talu lähedal oli Soonpää end koos kaaslastega 1941. aasta suvel varjanud ja talust toidumoonu hankinud. Selgus, et Ruusa hobune oli end märkamatult lahti tõmmanud ja peopaigalt lahkunud. Nüüd mindi Soonpääde tallu [tegelikult Osvald Kuke tallu] uue hobuse järgi.

Pärast kella kahte olid tule juures veel Karl Soonpää, Osvald Kukkk ja Hermann Tikkop. Ootamatult jooksis nende juurde Karl Soonpää abikaasa ja teatas: „Siin metsas on parašütistid!” Ta oli tuleplatsilt vaevalt 100 sammu kaugusel

peaagu kokku põrganud kolme relvastatud mehega, kes nüüd suundusid metsa poole. Naine simuleerinud, et pole võõraid märganud, ja tõtanud meestele teadet viima.

Arens kirjutas: „Mehed hüppasid nagu rästikult nõelatult korruga püsti ning (tõenäoliselt alkoholist veidi uljastunult) hakkasid sõnagi lausumata osundatud suunas jooksmas, et parasütiste tabada. Ainukesena omas kolmest relva H. Tikop, kellel oli 6-lasuline revolver. Tema tormas ka otsejoores üle kaerapõllu, millel oras oli vaevalt paari tolli pikkune, parasütistile järele, K. Soonpää ja O. Kukk tegid väikese kõvera paremale ning järgnesid kraaviäärt mööda. Sääljuures oli O. Kukk maanteelt pihku haaranud umbes rusikasuuruse kruusakivi. Mehed nägid parasütiste hanereas sammuvat umbes 60–65 sammu kaugusel, nad karjusid ühest suust: „Seis!“. Eelsammujad jäid seisma, kuid samal hetkel paukus H. Tikopi käes revolver. Parasütistid kadusid kõrgesse rohtu kraavipervele kohal, kus maapinnas oli väike nõgu. Vahepeal lähenesid jälgijad jooksusammul. Tikop oli suhteliselt jõudnud kõige lähemale, oli umbes 35 sammu kaugusel, kui neid vastu võttis kuulirahe maaslamavate parasütiste poolt. Neist oli ühel püstolkuulipilduja, teistel automaatpüstolid. Kõiki kolme peremeest tabati peaagu korraga: H. Tikop sai lasta veel ühe paugu revolverist [Tikkopil oli tegelikult 6,35 mm püstol Browning], siis varises ta mitmest kuulist tabatuna.

Teadaolevatel andmetel kõnelesid diversandid nii eesti kui ka vene keelt, kolmas talunik pääses haavatuna.”⁹¹

Siinkohal katkeb arhiivis säilitatav Ilmar Arensi artikkel poolelt tekstilt.

Ilmar Arensi käsikirjast võib järeldada, et Karl Soonpää ja teised metsavennad aastast 1941 hindasid omi võimalusi selgelt üle – ühe relva ja rusikasuuruse kiviga tormati jälitama kolme langevarjurit! Kas tuli see tarvitatud tuliveest või oli see lihtsalt esmane ja instinktiivne reaktsioon? Või oli 1944. aastal meeste vaim nii tugev, et olukorda uurimata tormati kohe tegutsema? Ei tea. Igal juhul talitasid langevarjurid ainuvõimalikult: varjusid väikesesse nõkku nagu õppusel ning võtsid nende poole jooksvad mehed automaatrelvadest tuleraha alla.

Eesti julgeolekupolitsei Tartu peavälisosakonna peareferendi koostatud ülevaatest selgub, et „vastati tulega seni selgumata relvast, arvatavasti Saksa MP-st, mille tagajärjel Tikkop kahest kuulist tabatuna kohe suri, Soonpää vähe hiljem kolme kuuli haavadesse ning Kukk raskelt haavata sai”.⁹²

Lisame veel kõrgemale poole läkitatud julgeolekupolitsei kokkuvõtte. Saksa Julgeolekupolitsei Eesti sektori juhi olukorra aruanne juunis 1944 teatas selle juhtumi kohta järgmist: „15.06.1944 umbes kell 03.00 nägi üks naine Elva vallas, Etsaste külas kolme tsiviilriietuses seljakottidega isikut. Naine teatas sellest Omakaitse meestele. Osvald KUKK, Hermann TIKKOP ja Karl SOONPÄÄ, kes olid „Metsavendade päeva” peol ja omasid ühte püstolit, tahtsid kõik koos

kahtlusalused isikud kinni võtta. Neid nähes TIKKOP tulistas, millele vastas oletatavasti saksa püstolkuulipilduja tuli. TIKKOP sai kahest kuulist haavata ja suri kohapeal. SOONPÄÄ, tabatuna kolmest kuulist, suri natuke hiljem. KUKK sai raskelt haavata. Samad mehed tulistasid ka üht saksa allohvitseri.”⁹³

Järgnevalt korraldati samades metsades suurem haarang, sest juhuslikult pidas neil päevil Omakaitse samas piirkonnas suuremat õppepäeva. Appi tulid Hellenurmes asuva Saksa lennuväeüksuse mehed ning Tartu maakonna Omakaitse ja SD jahikomandod. Haarangul õnnestus paraku tabada vaid üks relvastamata väejooksik. Edasist juurdlust ööl vastu 15. juunit asetleidnud tulevahetuse osas määrati läbi viima Tartu poliitilise politsei assistent Elvas, selle tulemused ei ole teada.

Karl Soonpää sai haavata nii peast, puusast kui ka paremast käest. Maha kukkununa jäi ta mõneks ajaks samasse lamama. Osvald Kukk ja Antonie Soonpää leidsid maast väga raskelt haavatud Karl Soonpää ja kutsusid abi. Appi tõttas tütar Helju Laine, Elvast tuli kohale dr Martin Illiste ja veoautoga toimetati Karl Soonpää Elvasse. Veoauto peatus korraks dr Illiste arstikabineti juures, sest too tahtis sealt tuua saatekirja Tartusse Maarjamõisa haiglasse. Aga oli juba hilja: raske peahaavaga Karl Soonpää ei tulnud meelemärkusele ja ta suri sealsamas veoautos abikaasa ja tütre silme all. Kõige kergemini pääses kokkupõrkest Osvald Kukk, kelle põsest jooksis kuul läbi.

Eero Agarmaa kohaselt olnud üks langevarjuritest Kambjast pärit Meinhard Luha, kes 1941. aasta suvel läks kutsealusena Punaarmeele, üks aga venelasest radist.

Eero Agarmaa mälestusi kinnitab Julgeolekupolitsei aruanne: „20.06.1944 võeti Tartu maakonnas, Elva vallas kinni langevarjurid Elmar SOORU, Meinhard LUHA ja Nigol TARNOVSKI. Nimetatud isikud maandusid 07.05.1944 Pedjal. Samad langevarjurid olid 15.06.1944 mõrvanud Kambja–Elva piirkonnas Tartu omakaitsemehed SOONPÄÄ ja TIKKOP’i.”⁹⁴

Henn Soonpää andmetel võeti langevarjurid kinni Elva vallast Põdra talust. Nälginud langevarjurid tulid sinna süüa otsima ning üks neist olnud taluperemehe sugulane. Taluperemees andis meestele süüa, aga läks järgmisel päeval Tartusse, andes seal kutsumata külalistest ametivõimudele teada. Järgnes haarang, mille käigus taluhoone lakas peitunud langevarjureid tulistati kuulipildujast. Nad andsid alla ja viidi seejärel Tartusse. Henn Soonpää meenutas, et kuigi Julgeolekupolitsei aruande järgi olid langevarjurid maandunud mais, oli üks nende juhtumiga tegelnud Omakaitse mees Soonpää perekonnale rääkinud, et parasütistid olevat maandunud juba veebruaris Väike-Emajõe juures, kaasas 90 päeva toidumoon. Kui söök otsa sai, hakanud nad liikuma Kambja–Elva kanti, sihiks ilmselt Põdra talu. Soonpää tulistamise kohast on see talu umbes 5 kilomeetri kaugusel.

Matuselised Sultsi talu õuel saatmas kodutalust viimsele teekonnale Karl Soonpää, kes langes Nõukogude parašütistide kuulidest. 19. juuni 1944.

Nii hukkus 1944. aasta südasuvel oma 49. eluaastal Karl Soonpää, olles ette jäänud kolme eesti ja vene diversandi automaadivalangule. Tuntud riigimehe surmast kirjutati ajalehes Postimees juba 16. juunil. Nekroloogis märgiti: „Samal kohal, kus Karl Soonpää täpselt kolm aastat tagasi viibis paos metsavennana Moskva mõrvarlike inimeseküttide püüniste eest, tabas teda 15. juuni varajas- tel hommikutundidel sama metsalise käsilaste surma kuul. Temaga koos langes naaberperemees Herm. Tikop, kes oli ka 1941 juunipäevil Soonpää saatusekaas- lane. Rasked on ohvrid, mida meie rahvas võitluses salakavala idavaenlasega on toonud ja praegugi toob, ning eriti valusalt tunneme seda meie juhtivaid mehi kaotades. Tõsise ja kindla eestlasena, õiglase ja tasakaaluka inimesena, hea orga- niseerijana ja juhina – nii tunneb Karl Soonpääd kogu eesti rahvas ja ühineb tema lähemate omaste vaikse leinaga.”⁹⁵

Kunagise riigikontrolõri matusetalitus toimus esmaspäeval, 19. juunil. Karl Soonpää ärasaatmine algas kodutalu õuel: leinatalitus algas koraaliga, män- gis Omakaitse orkester, jutluse pidas Otepää kirikuõpetaja Elmar Salumaa. EÜSi liikmed kandsid lahkunud kaasvõitleja kirstu kuni talu piirideni, kus Soon- pää kirst asetati leinavankrile. Seejärel liikus pikk leinarongkäik läbi Elva linna

kohalikule kalmistule, lahkunut saatis ka Omakaitse aukompanii. Vaatamata rinde lähedusele korraldati Karl Soonpää matus riiklike auavaldustega, kusjuures matusetalitust korraldas Eesti Omavalitsus. Saatjate hulgas olid Tartu linnapea Karl Keerdoja ja Tartu maavanem Boris Methusalem, professor Jüri Uluots, Eesti Omavalitsuse peakontrolör Aksel Mei, õigusteaduse professor Ernst Heinrich Ein jt.

Kirst lasti hauda Omakaitse aupaukude saatel, haud oli ehitud valgete sirelitega.

Esimese pärja asetaski värsketele kalmule Saksa tsiviilvalitsuse esindaja, Tartu piirkonnakomissar Kurt Meenen, kes ütles: „Mina tahan lahkunule täna öelda vaid ainult üht: et mõtet, mis teda läbis, kui ta bandiite jälgis, nimelt oma kodumaa puhastamist bandiitidest, tahame meie edasi kanda.”⁹⁶ Teise pärja asetaski hauakünkale Soonpää kauaaegne töökaaslane Aksel Mei, kes ütles: „Tuli-hingelise üliõpilasena tegid sa läbi Vabadussõja. Seejärel asusid tööle eesti rahva hüvanguks. Pikka aega olid sa eesti rahva silm, valvates, et keegi majanduslikul alal ei saaks eesti rahvale liiga teha. Viisid Riigikontrolli ametkonna kõrgele

Mälestustseremoonia Karl Soonpää muldasängitamise järel Elva kalmistul. Vasakul Soonpää perekond, haua ees seisavad agronoom Oskar Teeäär, endine Tartu abimaavanem Hans Miller ja professor Jüri Uluots, kes oli raskelt haige ja kellele see oli üks viimaseid ülesastumisi avalikkuse ees. Pildil paremal on Saksa tsiviilvalitsuse esindaja, Tartu piirkonnakomissar Kurt Meenen.

KARL SOONPÄÄ PEREKONNA ARHIIV, USA

tasemele. Omariikluse ajal tehtud töö tunnustusena ja tänuna asetan kalmule pärja Eesti Omavalitsuse nimel.” Mei lisas: „Ühtlasi asetan pärja ka Riigikontrolli ametkonna poolt, asutuselt, kus sa töötasid ja kellele sa andsid oma parima. Sinu allkirjaga määrused on veel kehtivad, ja need on seda seni, kuni meil püsib õigus, ja meie, Riigikontrolli ametnikud, käime nende järgi.”⁹⁷

Pikema järelehüüdega esines kalmistul professor Jüri Uluots. Ta rõhutas Soonpää kauaaegset tööd: „Vähe on meil olnud inimesi, kes on meil omariikluse ajal püsinud kõrgel ametikohal, poliitiliste tuulte käes, nii pikka aega nagu Karl Soonpää. Ta oli neid mehi, kes oma töös rakendas kõiki neid andeid, mis loodus talle kaasa andnud. Meie rahvas saab püsida ainult siis, kui meil on palju inimesi, kes on idealistid ja usuvad ka sellesse, mis pole käega katsutav. Kadunu püüdis elu kujundada ja rajada kõiges tema täiuses. Olgu meile lootuseks, et Jumal eesti rahvast õnnistab ja laseb ka edaspidi võrsuda selliseid mehi. Sulle, endisele ministrile ja riigikontrolörile, soovivad rahulikku und kaaslased Eesti Vabariigi ajast.”

Soonpää kalmule panid pärjad ka Saksa sõjaväevõimude, Tartumaa Omakaitse, Tartu Maavalitsuse, Eesti Põllumajandusliidu, Tartumaa põllumajandusameti, Vabadusristi Vendade Tartu osakonna, Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi ja Tartu Agronoomide Seltsi, Elva Vallavalitsuse ja Majandusühisuse, Tallinna sõprade, koduvalla põllumeeste, naabrite ja 1941. aasta metsavendade esindajad.

Matusetseremoonia lõpul laulsid Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmed oma traditsioonilise „On lahkund vendadest meil üks siit ilmast...”.

Ühel ajal Karl Soonpääga maeti Elva kalmistule ka Hermann Tikkop (sündinud 1903). Teda jäi leinama abikaasa koos kolme alaealise lapsega, neist vanim oli 13-aastane.

Veel päev hiljem, 20. juunil teatas Karl Soonpää surmast ajaleht Eesti Sõna, mis oli Saksa okupatsiooni aegses Eestis suurima levikuga ajaleht. Sealne nekroloog kordas pea sõna-sõnalt Postimehe oma, lisaks meenutati veel lahkunu teeneid Eesti riikluse ja Riigikontrolli kujundamisel.

Lisagem juurde, et enam kui viiskümmend aastat hiljem, 2. detsembril 1998 otsustas Eesti Vabariigi Riigikontrolli nõukogu seoses Riigikontrolli 80. aastapäevaga postuumselt tunnustada Riigikontrolli medaliga „II maailmasõja eelset Eesti viimast riigikontrolöri, Vabadusristi kavaleri Karl Johannes Soonpää’d tema tegevuse eest tollase Eesti riikliku kontrollisüsteemi arendamisel, mis paljuski oli eeskujuks Riigikontrolli taasloomisel 1990. aastal”. See oli kuues Riigikontrolli välja antud tunnustusmedal.

6. märtsil 1999 andis Eesti Vabariigi aukonsul Jaak Treiman medali ja aukirja üle Karl Johannes Soonpää 100-aastasele lesele Antonie Soonpääle, kes elas siis Ameerika Ühendriikides Los Angeleses.

Eesti Vabariigi aukonsul Los Angeleses Jaak Treiman annab Karl Soonpää saja-aastasele lesele Antoniele üle Riigikontrolli medali ja aukirja tema kadunud abikaasa teenete tunnustamiseks. 6. märts 1999.

Kauaaegne Los Angelese Eesti Maja juht ja sealse eestlaskonna liider Bruno Laan meenutas, et algne kava oli anda Antonie Soonpääle Riigikontrolli medal üle Eesti Majas vabariigi aastapäeva aktusel. Kuna aga vanaproua läks aktusepäeva hommikul medali saamise mõtte tõttu liiga elevile, siis tütar pidas targemaks mitte riskida liigse närvipingega. Nii lükkuski medali üleandmine märtsikuusse. Bruno Laane sõnul tunti Antonie Soonpääd Los Angelese eestlaskonnas pikki aastaid kui alati rõõmsat ja lahket daami. „Mul on alati meeles, kui natuke enne Antonie Soonpää 100-aastaseks saamist viis keegi jutu tema kõrge vanuse peale, millele proua Soonpää vastas: „Mul kuskilt ei valuta ja käed-jalad liiguvad, miks ma peaksin muretsema aastaarvude pärast.”“